

SAMMERY**Iurii Voloshyn****POLICY OF MEMORY / POLICY OF OBLIVION: HISTORY OF RELIGION AND CHURCH IN SCHOOL TEXTBOOKS ON HISTORY URSR 60 - 70 TH XX CENTURY.**

It is a question of a place of religion and church in formation of historical memory of the Soviet Ukrainians

Keywords: memory, history, religion, church.

Наталія Воронянська,*аспірантка кафедри історії України**Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

РОЗВИТОК ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УКРАЇНІ У ДОСЛІДЖЕННЯХ РАДЯНСЬКОЇ ТА СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проаналізовано дослідження адвентизму в Україні у радянській та сучасній вітчизняній науці. Розглядається еволюція підходів до вивчення течій пізнього протестантизму. Окреслені напрями подальшого вивчення історії Церкви Адвентистів сьомого дня.

Ключові слова: адвентисти сьомого дня, оцерковлення, пізній протестантизм, секта, Церква.

Церква християн Адвентистів сьомого дня понад сто років складає невід'ємну частину українського поліконфесійного середовища. За цей період вона встигла пройти нелегкий шлях від релігійної спільноти сектантського типу до потужної церковної організації. Більша частина часу, впродовж якого адвентисти поширювали своє вчення на території України, припала на роки існування Радянського Союзу. Ця обставина зумовила нерівномірність еволюції конфесії. Жорстка радянська антирелігійна політика затримала, практично зупинила, розвиток інституціоналізаційних процесів конфесії. Лише у 80-х роках XX ст. адвентисти отримали змогу якісно змінити своє церковно-релігійне життя і тільки після розпаду СРСР – вільно проповідувати, розвивати та вдосконалювати адвентистське вчення і практику.

Попри порівняно невелику чисельність прихильників, адвентизм сьогодні виступає важливою складовою пізньопротестантських течій в Україні. Ця конфесія є однією з найпоследовніших у дотриманні внутрішньоцерковних догматів (у т. ч. комплексу вимог, які складають „санітарну реформу”), у ній панує жорстка дисципліна, що свого часу стало однією з головних причин швидкого її оцерковлення. Адвентисти демонструють надзвичайну стабільність та одностайність у дотриманні релігійних канонів. Так, ще в радянську добу уповноважений Ради у справах релігійних культів при РМ УРСР К. Полонник говорив про адвентистів: „Секта – не велика, але турбот спричинює чимало” [36, с. 71].

Натомість у 90-х роках ХХ ст. дослідник В. Д. Бондаренко визначав цю конфесію як „інтелігентський прошарок у протестантизмі” [9, с. 45].

Церква АСД неодноразово потрапляла до сфери наукових інтересів релігієзнавців, істориків, політологів, соціологів та ін. Дослідження, як правило, велися відповідно до державних ідеологічних вимог. За часів Й. В. Сталіна та М. С. Хрущова державні методи боротьби з релігією вимагали від науковців розкривати в очах громадськості „реакційну сутність” релігійних організацій. Переважно висвітлювався історичний аспект розвитку релігійних конфесій, тоді як науковий аналіз змісту їхніх вчень був відсутній.

Суттєві зміни в державному та науковому підходах були запроваджені в брежнєвську епоху. Нові методи боротьби з релігією (зняття з реєстрації енергійних та освічених керівників, дискредитація в очах громадськості церковних організацій, боротьба з підпіллям, розробка курсів наукового атеїзму тощо) вимагали наявності поглиблених досліджень теології, догматичних принципів та історичного розвитку всіх без винятку релігійних конфесій СРСР. У коло наукових інтересів релігієзнавців поступово входять питання особливостей функціонування, церковної догматики, методики роботи з віруючими. Нова державна політика нарешті дала змогу дослідникам 60–70-х років ХХ ст. започаткувати системний аналіз культурової специфіки та розвитку релігійних конфесій. Протестантські течії було виділено в окрему категорію, почалося вивчення історії їхнього виникнення, внутрішньої структури, динаміки розвитку, теологічних та догматичних особливостей, ставлення до радянського законодавства. Процес оцерковлення не аналізувався в принципі, адже його наявність не допускалася навіть гіпотетично. Прогнозуючи майбутнє всіх без винятку релігій в СРСР, науковці наголошували на їх неодмінному поступовому згасанні.

Адвентизм довгий час вивчався у комплексі з іншими течіями пізнього протестантизму. Перші ґрунтовні праці, що стосувалися власне адвентистів, належали А. В. Белову. У своїх роботах науковець розкрив умови зародження адвентизму у США та Російській імперії, розглянув відомі у світі адвентистські течії, системно висвітлив основи віровчення та культу конфесії [3; 5–8]; приділив увагу теології та догматиці адвентизму, визначив особливості функціонування релігійної спільноти в радянській державі, зокрема у довоєнний період [4].

Значний внесок у дослідження адвентизму здійснив В. М. Лентін. Він назвав адвентистів „найбільш витонченою формою протестантського сектантства” [25, с. 288]. Цікаво, що в розпал антирелігійної боротьби, попри загальний штамп „секта”, яким дослідники ще довго визначали адвентизм, автор стверджував, що адвентисти ще в дореволюційну епоху встигли конституюватися у самостійну церкву [26, с. 5]. Науково цінними є зібрані В. М. Лентіним соціально-демографічні дані, а також проведений ним огляд видавничої діяльності, форм і методів місіонерської роботи адвентистів у середині 60-х років ХХ ст. Крім того, автором було з’ясовано соціально-економічні передумови виникнення та поширення, особливості культу та організації Церкви, розглянуто специфіку наукового мислення адвентизму.

Відповідно до ідеологічних постулатів, на початку 60-х років ХХ ст. адвентизм досліджувала О. А. Антонова. Внесок авторки полягав у розширеному аналізі процесу формування та розвитку ідеології й етики адвентизму з часу його

зародження в США до появи в Російській імперії. Покликаючись на пророцтва ідеолога адвентизму Олени Вайт, дослідниця наголошувала на відчуженні віруючих від суспільного та політичного життя, їхній „непримиренній ненависті до суспільного прогресу” [2, с. 109], що дало їй підстави ідентифікувати АСД як глибоко реакційну секту [1]. Сектою, не позбавленою релігійного фанатизму, вважав адвентизм і Л. Є. Воронін [12].

У другій половині 1980-х років глибокі наукові студії адвентизму здійснив В. Л. Горський. Він дослідив значення та особливості проповіді в релігійному житті адвентистів, проаналізував соціальні й ідейні передумови поширення адвентизму в США та Росії, зародження реформізму в Німеччині, особливості еволюції адвентизму в Радянському Союзі, а також висвітлив догматику, стан релігійності радянських адвентистів і тенденції її змін [13; 14]. У дослідженнях йшлося про кризу адвентистської ідеології, пов’язану з секуляризацією релігійної свідомості в умовах радянського суспільства. В. Л. Горський називав адвентизм деномінацією, тобто визнавав її оцерковлення, але змушений був говорити і про поглиблення сектантського ізоляціонізму [13, с. 24]. Поверхово розглядався розкол в адвентизмі 60–70-х років XX ст., – його причинами визначалися лише внутрішньо-конфесійні суперечки, без згадки про дезінтегруючу роль держави. І хоч у 80-х роках XX ст. адвентисти сьомого дня вже зуміли подолати розкол, у дослідженнях про це не було зазначалося.

Зміни у ставленні до протестантизму принесла друга половина 1880-х років XX ст. „Перебудова” дозволила науковцям відкинути ідеологічні штампи, зробити висновки про те, що довгий час протестантизм розглядався однобічно, часто упереджено [21, с. 3]. Інтерес до релігійних спільнот, особливо до протестантських, поживавися. Вчені нарешті отримали змогу незаангажовано підійти до вивчення їх історичного розвитку та есхатологічної специфіки. Відтепер дослідники намагалися впорядкувати та систематизувати вже існуючі відомості щодо пізньопротестантських спільнот, проаналізувати їх під іншим кутом. Водночас реалії нового часу вимагали переосмислення ролі протестантизму в загальному процесі розвитку українського релігійного середовища.

Надзвичайно важливим внеском у дослідження й узагальнення історії виникнення та розвитку течій пізнього протестантизму стали наукові дослідження В. І. Любашенко (Мельник). Визначне місце у доробку авторки посідає монографія „Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій” [27]. Тут уперше було узагальнено відомості про історичний розвиток в Україні всіх без винятку протестантських Церков, описано їхні догматичні особливості, сучасний стан. Однак історичний аспект розвитку адвентизму в Радянському Союзі детально розглядається у монографії лише до початку 30-х років XX ст., коротко охарактеризовано організаційні осередки адвентистів до початку 1990-х років XX ст.

В інших публікаціях авторка пояснювала сектантську сутність пізньопротестантських спільнот, застосовувавши при цьому новий підхід до вживання терміна „секта”. Зокрема, вона зазначала, що „сьогодні застосування понять „сектантство”, „секта” правомірне, оскільки вони втратили свій колишній негативний зміст, однак можуть бути збережені для характеристики конкретного типу релігійних організацій, для визначення певних релігійних явищ” [29, с. 36]. Було визначено

нові пріоритети розвитку, що постали перед протестантськими конфесіями у часи становлення незалежності України [28; 29].

Суттєвим науковим доробком стала монографія В. І. Любашенко, написана у співпраці з М. А. Жукалюком – колишнім головою Українського Уніону Церкви АСД, який тепер займається активною публіцистичною діяльністю [24]. У виданні широко представлені передумови зародження адвентизму в Україні, його еволюція, догматичні особливості, громадська позиція, політичні орієнтири, відносини з державою тощо.

Загалом у 90-х роках ХХ ст. у публікаціях, присвячених адвентизму, йшлося, в основному, про активну благодійницьку діяльність, адекватне сприймання суспільства та держави Церквою АСД. Наукові розвідки обережно вказували на те, що адвентисти вже давно не сектанти, намагалися розвінчати стереотипи, створені радянською державною політикою, про реакційну сутність, ворожість адвентизму до суспільства. Нагадувалося про толерантність, право кожної людини сповідувати будь-яку релігію. З-поміж інших досліджень у цей період виділяються роботи В. І. Докаша [15–17].

На початку ХХІ ст. вчені продовжують осмислювати зміни, що відбувалися у протестантизмі в нових умовах, намагаються прогнозувати його подальший розвиток. Так, скажімо, П. Л. Яроцький у своїх працях пов'язує інституалізаційні зміни в Церкві АСД з пострадянським періодом [38; 39].

Величезна кількість наукових праць, у яких висвітлюються різні аспекти розвитку пізнього протестантизму, належить В. Є. Єленському. Автор глибоко аналізує тенденції трансформації релігійного сектора в незалежній Україні, вказує на специфіку цього процесу серед протестантських конфесій [20]. Якісні зміни в оцерковленні адвентизму він датує початком 80-х років ХХ ст. [21] і співвідносить його не з розпадом Радянського Союзу, а з політикою у релігійній сфері останніх керівників цієї держави [18; 19].

Сьогодні науковці нарешті отримали змогу використовувати недоступні раніше архівні документи, що значно розширило поле наукових пошуків. Перспективним напрямом досліджень залишається вплив радянської релігійної політики на розвиток церковних організацій. З цієї позиції еволюцію Церкви АСД дослідив Ю. В. Вільховий [10; 11]. Своєрідний політологічний характер має дисертація М. М. Мокієнка [31]. У ній автор також торкається адвентизму, проте, аналіз посткомуністичного розвитку пізньопротестантських спільнот, на наш погляд, відірваний від контексту його попередньої еволюції.

Найповніше та найсистемніше історія Церкви АСД в Україні відображена у публікаціях адвентистських авторів. Серед них варто виділити насамперед монографії М. А. Жукалюка. [22; 23; 35], які узагальнюють величезний фактичний матеріал, у т. ч. цінні спогади. Велике пізнавальне значення мають також монографії Д. О. Юнака [36] та О. А. Опаріна [32; 33–34]. Науковим недоліком видань є їхня суб'єктивність, інтерпретація радянської державної політики через особистісне сприймання, що не завжди підтверджується архівними даними. Проте мусимо констатувати, що на сьогодні вони є чи не єдиним джерелом, у якому знаходимо цілісну детальну історію розвитку Церкви АСД.

Тож, незважаючи на те, що адвентизм почали вивчати ще в радянський період, нині він залишається духовним явищем, яке потребує подальших історичних досліджень. Поки що поверхово розглянуто розвиток Церкви в останній чверті ХХ ст., не вирішеною є і центральна проблема – еволюція та становлення структурної будови

Церкви, характер її інституціоналізації. Винятковий інтерес викликають внутрішні процеси в середовищі адвентизму кінця XX – початку XXI ст., періоду, коли сформувалася його сучасна структура, виникла нова генерація керівників, склалася мережа сучасних інституцій. Значна частина досліджень, на жаль, ще має ідеологічний відбиток радянської системи. Деякі праці охоплюють тільки період незалежної України, визначаючи його як добу вільного розвитку Церкви. Однак, на нашу думку, про цю стадію розвитку адвентизму не можна говорити відірвано, починаючи з 1991 р., адже вона репрезентує лише нові можливості для реалізації структури, яка з'явилася набагато раніше. З цього моменту доцільно фіксувати поживлення місіонерської діяльності, благодійної роботи, будівництва молитовних будинків тощо, пам'ятаючи, що основні інституції церкви постали задовго до розпаду СРСР. Вже у 80-х роках XX століття адвентисти сьомого дня сформували непорушний інститут проповідників та пресвітерів з чіткою структурою та ієрархією, відбулася інтеграція до світового адвентизму, внаслідок чого було утворено Євро-Азійський дивізіон та у його складі – Українську уніонну конференцію, а також центральний керівний орган – Координаційну раду (фактично, під іншою назвою відновлена Всесоюзна рада АСД, заборонена владою у 1960 р.). Сучасні дослідження практично не висвітлюють проблему оцерковлення власне адвентизму. Церква АСД, як правило, розглядається у комплексі з іншими протестантськими конфесіями і на неї автоматично переносяться їхні особливості.

Загалом проблема історії розвитку Церкви християн Адвентистів сьомого дня в Україні в останній чверті XX – на початку XXI ст. потребує подальших досліджень, які презентували б цілісність і неперервність еволюції цієї конфесії.

1. Антонова О. А. Реакционная сущность современной идеологии адвентизма: автореф. дис. ... канд. филос. наук / Ольга Абрамовна Антонова. – М., 1963. – 15 с.
2. Антонова О. А. Реакционная сущность современного адвентизма / О. А. Антонова // Вопросы истории. – 1964. – № 10. – С. 108–116.
3. Белов А. В. Адвентисты / Анатолий Васильевич Белов. – М.: Наука, 1964. – 159 с.
4. Белов А. В. Адвентисты седьмого дня. (Критический анализ эсхатологического учения, особенности культа, приспособленческих тенденций и деятельности секты в СРСР): автореф. дис. ... канд. филос. наук / Анатолий Васильевич Белов. – М., 1965. – 16 с.
5. Белов А. В. В плену несбыточных надежд / А. В. Белов // Наука и религия. – 1978. – № 3. – С. 30–33.
6. Белов А. В. Секты, сектанство, сектанты / А. В. Белов – М.: Наука, 1978. – 151 с.
7. Белов А. В. Современное сектанство / Анатолий Васильевич Белов. – М.: Знание, 1969. – 63 с.
8. Белов А. В. Чого навчають адвентисти / Анатолий Васильевич Белов. – К.: Політвидав України, 1966. – 74 с.
9. Бондаренко В. Ми існуємо, щоб дати людям надію... / Віктор Бондаренко // Людина і світ. – 1991. – № 9. – С. 44–49.
10. Вільховий Ю. В. Діяльність опозиційних течій церкви Адвентистів в Україні упродовж 1960-х – середини 1970-х рр. / Ю. В. Вільховий // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник. – Л.: Логос, 2007. – Кн. 1. – С. 245–252.
11. Вільховий Ю. В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40 – 70-х років XX століття): дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11 / Юрій Віталійович Вільховий. – Полтава, 2002. – 297 с.

12. Воронин Л. Е. Адвентизм и реформизм / Лаврентій Ефремович Воронин. – Ставрополь : Кн. изд-во, 1983. – 111 с.
13. Горський В. Л. Адвентизм: історія і сучасність / Валентин Леонідович Горський. – К.: Знання, 1987. – 48 с. – (Сер. 5 „Науково-атеїстична”, № 7).
14. Горський В. Л. Сучасна адвентистська проповідь / В. Л. Горський // Людина і світ. – 1987. – № 12. – С. 38–41.
15. Докаш В. І. Діалог і співпраця / В. І. Докаш // Людина і світ. – 1991. – № 1. – С. 53–55.
16. Докаш В. І. Не такі ми вже й різні / В. І. Докаш // Людина і світ. – 1990. – № 2. – С. 6–8.
17. Докаш В. І. Трансформація есхато-хіліастичних концептів протестантської теології : дис. ... докт. філос. наук : 09.00.06 / Віталій Іванович Докаш. – К., 2007. – 414 с.
18. Єленський В. Є. Держава і церква в СРСР: з історії передкрітневого двадцятиліття / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 1991. – № 2. – С. 8–12.
19. Єленський В. Є. Релігія і „перебудова” / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 2000. – № 11–12. – С. 11–21.
20. Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні / Віктор Євгенович Єленський – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – 419 с.
21. Єленський В. Є. Сучасний протестантизм: динаміка, процеси, тенденції / Віктор Євгенович Єленський. – К.: Знання, 1989. – 48 с. – (Сер. 5 „Науково-атеїстична”, № 12).
22. Жукалюк М. А. Кризь бурі, шторми, лихоліття / Микола Арсентійович Жукалюк. – К.: Джерело життя, 2009. – 544 с. – (До 120-літнього ювілею адвентизму в Західній Україні).
23. Жукалюк Н. А. Вспоминайте наставників ваших / Николай Арсентиевич Жукалюк. – К.: Джерело життя, 1999. – 672 с. – (История Церкви Адвентистов седьмого дня в личностях).
24. Жукалюк Н. А. История Церкви христиан Адвентистов седьмого дня в Украине / Н. А. Жукалюк, В. И. Любашенко. – К.: Джерело життя, 2003. – 320 с.
25. Лентин В. Н. Адвентисты седьмого дня и наука / В. Н. Лентин // Вопросы научного атеизма. – 1966. – Вып. 2. – С. 288–304.
26. Лентин В. Н. Секта адвентистов седьмого дня в СССР. (Исследование динамики, социально-демографического состава и современной идеологии): автореф. дис. ... канд. филос. наук / В. Н. Лентин. – М., 1966. – 16 с.
27. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій / Вікторія Іванівна Любашенко. – Львів: Видавнича спілка „Просвіта”, 1995. – 350 с.
28. Любашенко В. І. Протестантизм в Україні: генеза, структура, місце у соціокультурних процесах: автореф. дис. ... докт. філос. наук: 09.00.11 / В. І. Любашенко. – К., 1998. – 40 с.
29. Любашенко В. І. Протестантизм в Україні: пошуки нових пріоритетів / В. І. Любашенко // Людина і світ. – 2001. – № 10. – С. 37–40.
30. Мельник В. І. Наповнюйтеся світлом... / В. І. Мельник // Людина і світ. – 1991. – № 3. – С. 35–40.
31. Мокієнко М. М. Пізній протестантизм в Україні: інституційний та суспільно-політичний аспекти (1991–2004 роки): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Михайло Михайлович Мокієнко. – Запоріжжя, 2007. – 224 с.
32. Опарин А. А. Религии мира и Библия / Алексей Анатолиевич Опарин. – [2-е издание]. – Харьков: Факт, 2001. – 176 с.
33. Опарин А. А. Юбилейный год. Очерки истории адвентизма в Харькове / Алексей Анатолиевич Опарин. – Харьков: Факт, 2006. – 112 с.
34. Опарин А. А. Желтая река / А. А. Опарин, Д. О. Юнак. – Харьков: Факт, 2008. – 168 с.
35. Парасей А. Ф. Бедная, бросаемая бурей... / А. Ф. Парасей, Н. А. Жукалюк. – К.: Джерело життя, 1997. – 340 с. – (Исторические очерки к 110-летию юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине).

36. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5297 (Справки отделов ЦК КПУ, постановления о церквях и других вопросах (3.01–3.12.1961 г.)). – 167 арк.
37. Юнак Д. История церкви христиан адвентистов седьмого дня в России: в 2 т. / Дмитрий Онисимович Юнак. – Заокский : Источник жизни, 2002. – 352 с.
38. Яроцький П. Л. Протестантизм в Україні: динаміка змін / П. Л. Яроцький // Людина і світ. – 2004. – № 7. – С. 2–10.
39. Яроцький П. Л. Український протестантизм учора і сьогодні / П. Л. Яроцький // Віче. – 1994. – № 11. – С. 147–157.

SUMMARY

Natalia Voronyanska

Development of Church of Seventh-Day-Adventists in Ukraine in researches of soviet and modern historiography

The researches of Adventism in Ukraine in science soviet and Ukrainian science are analyzed. The evolution of approaches of the study of the late flows of Protestantism is examined. The directions of subsequent study of history of Church of Seventh-Day-Adventists are outlined.

Keywords: Seventh-Day-Adventists, churchy, late Protestantism, sect, church.

Сяргей Герасімовіч,

**магістр гісторыі, выпускнік Еўрапейскага
гуманітарнага ўніверсітэту (Вільня)**

СТАРААБРАДНІЦТВА НА БЕЛАРУСІ – ГІСТАРЫЧНЫ ЛЁС І КАРОТКІ ГІСТАРЫЯГРАФІЧНЫ АГЛЯД.

З цього питання існує досить обмежена кількість літератури, причому більшість з порушених даною проблемою побічно, одна робота, присвячена саме релігійна свідомість старовірів. У 20 столітті старовіри в Білорусі пережили значні втрати в кількості віруючих, а також поставляється з напрямками. Це призвело до секуляризації, що значна частина віруючих, при збереженні стабільного етно-культурної ідентифікації.

В іншому старообрядців відбувається зникнення кордонів між різними районами, що також призводить до секуляризації, в результаті якого представники різних старообрядницьких не бачать різниці не тільки між собою, але й з православними.

Стараабрадніцтва – цікавы феномен хрысціянскай культуры Ўсходняй Еўропы, раскол – з'ява не меней складаная і адметная, чым разрыў пратэстантаў з Рымска-Каталіцкай царквой на Захадзе. Культуралагічная вобласць ведання дагэтуль не валодае цэласным комплексным даследаваннем стараабрадніцтва як сацыякультурнага і этнаканфесійнага феномену. Сацыякультурныя працэсы ў сучасным свеце вызначаюцца двума генеральнымі тэндэнцыямі: з аднаго боку, станаўленнем адзінай пост'індустрыяльнай культуры падчас працэсаў глабалізацыі, што сведчыць аб нарастанні інтэграцыйных працэсаў, з іншага – паўторным адкрыццём